

KÜRESELMALİ KRİZİ ÖNLEMEDE MALİYE POLİTİKASININ ROLÜ VE TÜRKİYE'NİN KRİZE MALİYE POLİTİKASI CEVABI*

Birol KARAKURT^(*)

Özet: İradi maliye politikasına oldukça yavaş ve politik olduğundan hoş görüyle bakılmamaktadır. Oysaki, bugün maliye politikası etrafında yürüyen tartışmalar oldukça önemlidir. Küresel mali krizin neden olduğu şiddetli ekonomik daralma, ülkelerin genişletici maliye politikası uygulaması için güçlü bir ortam sunmuştur. Bugünkü krizde, pek çok ülke toplam talebi teşvik ederek ekonomik aktiviteleri canlandırmak amacıyla mali canlandırma paketleri kabul etmiştir. Mali canlandırmanın amacı, kısa dönemde toplam talebi uyararak ekonomik aktiviteleri desteklemektir. Mali canlandırmanın doğru zamanda ortaya çıkması üretimdeki düşüşü dengeleyebilir. Fakat, mali canlandırma paketleri beraberinde sürdürülebilirlik tartışmalarını da getirmektedir.

Mali kriz, bulaşma etkisi göstererek tüm dünyaya yayılmış ve birçok ülkenin kamu maliyesi üzerinde büyük etkilere sahiptir. Krizin yıkıcılığını azaltmak için uygulanan mali canlandırma önlemlerinin kamu açıkları ve borçları üzerindeki etkisi oldukça geniş ve onun doğasına bağlıdır. Küresel mali kriz, dünya ekonomisi için oldukça önemli zararlar ortaya koymaktadır. Türkiye’de krizden önemli ölçüde etkilenmiştir. Hükümet, mali krizin neden olduğu üretim ve istihdam kaybını telafi etmek için tüm dünya da olduğu gibi mali teşvik paketi (vergi indirimi ve harcama artışlarına temellenen) uygulamıştır. Maliye politikalarıyla ekonomiyi canlandırma girişimleri sonucunda oluşacak bütçe açığının olası etkileri maliye politikasının istikrarlandırıcı rolünü belirleyecektir.

Anahtar Kelimeler: Küresel mali kriz, mali canlandırma, genişletici maliye politikası, mali sürdürülebilirlik

Abstract: Discretionary fiscal policy was frowned upon, because it was seen to be slow and too political. Whereas the current discussion around fiscal policy is important. The case for expansionary fiscal policy action is stronger severe the slowdown. In the current crisis, many countries have to adopted fiscal stimulus package in an effort to support economic activity by stimulating aggregate demand. Fiscal stimulus aims to boost economic activity by increasing short-term aggregate demand. Fiscal stimulus package tend to take place in good times when they might play some role in smoothing output declines. But, fiscal stimulus package to carry with sustainability debate.

The financial crisis shows that the contagion effect to spread on the whole world and which is having major implications for the public finances of most countries. The impact of fiscal stimulus measures which applied to reduce the destructiveness of financial crisis on government deficits and debts will vary, depending on their nature. The global financial crisis probably represents the most important damage to the world economy. Turkey has also been affected significantly by the crisis. To compensate for loss of production and employment (such as the whole world) fiscal incentive package has been

* Kriz nitelendirmede kullanılan ‘küresel’ kavramı, krizin “bulaşma etkisinin” yüksekliğini ve yalnızca bir ülke veya bölge ile sınırlı olmadığını ve dolayısıyla etkisinin de sınırlar ötesine yayıldığını ifade etmektedir.

^(*)Yrd.Doç.Dr., Karadeniz Teknik Üniversitesi İİBF Maliye Bölümü

applied by the government. The possible effects of the budget deficits resulting from the fiscal policy to attempt to stimulate the economy will determine the stabilization role of fiscal policy.

Key Words: Global financial crisis, fiscal stimulus, expansionary fiscal policy, fiscal sustainability

I. Giriş

Haziran 2006'dan itibaren finans piyasalarında kendini gösteren mali kriz, 9-10 Ağustos 2007'de para piyasalarında faiz oranları esaslı şekilde yükseldiğinde derinleşmiş (Taylor, 2009:13) ve 2008 yılının üçüncü çeyreğinde başta Birleşik Devletler olmak üzere dünyanın pek çok bölgesinde kendini iyice hissettirmiştir. Bu durum dikkatin mali dengeden ekonominin içinde olduğu derin durgunluğa kaymasına neden olmuştur. Ekonomik aktivitelerdeki daralmaya mortgage başarısızlığı, gayrimenkul ve varlık fiyatlarındaki düşüş, kredi piyasasındaki daralma, tüketici güveninde düşüş ve büyük ve hızlı iş kayıpları eşlik etmiştir (Auerbach ve Gale, 2009:1). Finans sektöründen başlayıp reel kesime doğru yayılan küresel kriz; üretim, tüketim ve finans alanlarında ortaya çıkan sıkıntılar nedeniyle birbirini besleyerek bir kısır döngü ortaya koymuş ve ülke ekonomilerinde ciddi üretim kayıplarına yol açarak ekonomileri şiddetli bir durgunluk sürecine sürüklemiştir. Üretim ve yatırım düşüşü sonucunda çalışanların bir bölümü işlerini kaybetmişlerdir.

Mali kriz, ekonomi politikalarına daha sıkı sarılmaya neden olmuş ve krizin derinleşmesinin önüne geçebilmek için ülke yönetimleri peşi sıra paketler açıklamışlardır. Paketler ile yatırım yapmanın maliyetini düşüren para politikası önlemleri yanında, son dönemde ağırlıklı olarak maliye politikası tedbirleri devreye sokulmuştur. Piyasaya likidite enjekte edilmesi ve faizlerin düşürülerek ekonomiyi canlandırma yetersiz kalınca, maliye politikası araçları devreye konmuştur (Eğilmez, 2008). Bu durum, piyasa ve araçları yerine kamu gücü kullanılarak krizden çıkılmaya çalışıldığını göstermektedir.

Küresel mali krizin aşılmasında maliye politikasının temel politika cevabı olarak ortaya çıkması, bir canlanma oluşturabilir ve ekonomiyi istikrara kavuşturabilir. Fakat, mali türbülans dönemlerinde mali canlandırma (harcamaların artırılması ve vergi indirimi) tavsiyesinde bulunmak pek çok sorunu da beraberinde taşımaktadır. Bu çalışmada, "küresel mali kriz maliye politikasının önemini arttırmış olmakla birlikte, maliye politikasının istikrarlandırıcı bir rol üstlenip üstlenmeyeceği" sorusuna cevap aramaktır. Sorunun cevabı, geçmiş deneyimlerden ve ülkelerin krize cevap olarak açıkladıkları mali canlandırma paketleri üzerinden yürütülmüştür. Son olarak da, Türkiye'nin maliye politikası ekseninde krize cevabı ve istikrarlandırıcı rolü değerlendirilmiştir.

II. Maliye Politikasının İstikrarlandırıcı Rolü: Geçmiş Deneyimler ve Bugüne Çıkarımlar

Maliye politikasıyla ekonomik dalgalanmaların şiddetini azaltmak düşüncesi 1930'daki "büyük depresyona" kadar gider ve yıllar sonra ekonomi politikası tartışmalarının merkezine oturmuştur (Elmendorf ve Furman, 2008:6). Geçmişe bakıldığında, mali kriz yaşamış ülkelerin ekonomik dalgalanma ve sonuçta şiddetli ekonomik daralma yaşadıkları görülebilir.

Mali ve ekonomik kriz yaşamış oldukça çok sayıda ülkeⁱ vardır. Ülke ekonomilerinde meydana gelen daralmanın boyutları ise ekonomik ve politik sınırlamalara bağlı olarak farklılık göstermektedir. Krizlerden bugüne önemli çıkarımlar aşağıdaki gibidir (Spilimbergo vd., 2008:4):

- Mali krize başarıyla cevap verebilmek sürdürülebilir büyüme ile mümkündür.
- Mali krizin çözümü daima makroekonomik problemlerin çözümüne örnek teşkil etmiştir.
- Mali kriz firmalar ve hanehalkının üzerine yayılmışsa mali teşvikler oldukça yararlıdır.
- Maliye politikası (mali canlandırma) cevabı, krizin belli özelliklerini dikkate alarak oluşturulmuşsa toplam talep üzerinde oldukça etkilidir.

Kriz dönemlerinde maliye politikası (mali canlandırma) ile ek talep oluşturularak ekonomiye canlılık (bir süreliğine de olsa) getirilebilir. Tüketim ve yatırım harcamaları artırıldığında ulusal gelir ve istihdamın yüksek seviyesi korunabilir ve ekonomideki daralma önenebilir (Akat, 2007). Fakat, gelişmekte olan ülkelerde, konjonktür karşıtı iradi maliye politikasının başarısı oldukça nadirdir (Kraay ve Serven, 2008). İradi maliye politikasına ilişkin olağan durum, gecikmeler taşıdığı ve çöküşü önlemede uzun dönemde düşük etkiye sahip olduğudur (Spilimbego vd., 2008:4). İlave olarak, son dönemde iradi maliye politikası itibarını kaybetmiştir. Hatta pek çok ekonomist, iradi maliye politikasına ihtiyaç olmadığı, para politikasının ekonominin istikrarını sağlamada yeterli olduğu düşüncesindedir (Krugman, 2005:515). Fakat, küresel mali kriz, gelişmekte olan ülkeler için büyümenin şiddetini azaltmada bir araç olarak kullanılabilir olan iradi maliye politikasına dikkati çekmiştir (Kraay ve Serven, 2008). Mali krizin etkisinin birkaç çeyrek daha sürmesi öngörüldüğünden harcamalar üzerinden yürüyen mali canlandırmaya güvenilebilir. Çünkü bugünkü ekonomik koşullarla geçmişte pek karşılaşılmamıştır. Bu yüzden çarpanın etkisine ilişkin tahminler daha ihtiyatlıdır, dolayısıyla talebi desteklemede nispeten daha etkin olabilir (Spilimbergo vd., 2008:5).

Bu çerçevede, Japonya'nın 1990'da yaşadığı kriz ve krizden çıkış amacıyla uyguladığı mali canlandırma programı iradi maliye politikasının istikrarlandırıcı rolüne ilişkin algılamının sorgulanmasına neden olmuştur. Japonya'nın 1990'lı yıllardaki durumuⁱⁱ tam olarak Samuelson'un 1948'de ifade

ettiği “faiz oranları ne kadar sıfıra yakın ise para politikası için açık bir yol yoktur” durumuna uyuyordu (Krugman, 2005:516). Japon hükümeti krizden çıkış için genişletici maliye politikası uygulamıştır. İradi mali genişleme, (doğru) zamanlı olduğundan politikadaki gecikmeler söz konusu olmadığı gibi ekonomide canlılık da meydana getirmiştir. Japonya tecrübesi, kamu çalışma programlarının en azından sürdürülebilir büyümeyi sağladığını ve ilave olarak, Samuelson’un 1948 yılında söylediğininⁱⁱⁱ doğruluğunu ve iradi maliye politikasının üretim açığını kapatmanın bir yolu olduğunu göstermiştir (Krugman, 2005:520). Yine, 1996 yılındaki bankacılık krizi ve yaşanan gelişmeler neticesinde ortaya çıkan sürekli ekonomik küçülme sonrasında Japon hükümeti, Nisan 1998 tarihinde, 16 trilyon Yen’lik kamu çalışma programlarını destekleyen ve geçici vergi indirimlerini içeren bir mali canlandırma paketi açıklamıştır. Bu paketi Kasım 1998’de 24 trilyon Yen’lik^{iv} yeni bir canlandırma paketi takip etmiş ve kişisel gelir ve kurumlar vergisinde sürekli indirim, mevduat garantisinde artış, geçici tüketim kuponları ve kamu çalışma programlarının güçlendirilmesi şeklinde genişletilmiştir. Mali canlandırmanın etkisi takip eden mali yılda kendini göstermiş ve reel büyüme yaklaşık % 3 artmıştır (Spilimbergo vd., 2008:25).

Nordik ülkelerinin^v krizinin başlangıcında vergi ve transfer uygulamaları ile toplam çıktıyı uyarmaları (Spilimbergo vd., 2008:4) maliye politikası tedbirlerinin istikrarlandırıcı rolüne vurgu yapmaktadır. Bu ülkelerin otoriteleri bütçeden bankalara önemli miktarda destek sağlamanın ötesinde, ekonomik aktiviteleri ve istihdamı desteklemek için maliye politikası uygulamışlardır (Spilimbergo vd., 2008:33). Maliye politikasının istikrarlandırıcı rolünü anlamada diğer bir örnek Kore’dir. “Kore’de kriz öncesinde (1997) maliye politikası istikrar aracı olarak kullanılmamaktaydı ve hükümet mali disipline, maliye politikasının konjonktür karşıtı istikrarlandırıcı rolünden daha fazla vurgu yapmaktaydı. Fakat 1997 krizi sonrasında, maliye politikasının rolünü algılamada önemli bir değişim olmuştur. Para politikasının etkinliği aşıldığından maliye politikası kaçınılmaz olarak ekonomide istikrar unsuru olarak değerlendirilmiştir. Bu çerçevede, 1997 yılında krizden hemen sonra IMF gözetiminde yürütülen programda cari açık dengesini kontrol etmek için sıkı maliye politikası takip edilmiştir. 1998 yılının başındaki ekonomik çöküş ise hükümetin genişletici maliye politikası takip etmesini zorunlu kılmıştır” (Lee vd., 2006:511). Ekonomiye mali destek daha çok finansal sektör üzerine odaklanmış olmakla birlikte, küçük mali canlandırma paketi ile toplam talebin desteklenmesi de söz konusudur (Spilimbergo vd., 2008:28). Artan mali harcamalar para ve kredi genişlemesini teşvik ettiğinden, geleneksel keynesyen gelir-harcama etkisine kıyasla daha büyük bir çarpan etkisi meydana getirmiştir. Ayrıca, Kore’de kriz sonrasında da kamu yatırımlarına ve finansal garantilere yüksek bir güven duyulması söz konusudur (Lee vd., 2006:511).

Ekonomik daralma döneminde talebi doğrudan etkileyecek bir politikaya ihtiyaç olduğu açıktır. Bu amaçla, 2001 yılında Birleşik Devletler

Hazinesi “Ekonomik Büyüme ve Vergi İndirimi Uzlaşma Yasasını” kabul ederek ekonomiyi maliye politikası önlemleri ile sağlamlaştırma/güçlendirme yoluna gitmiştir (Executive Office ..., 2008:4). Vergi indirimi kişisel gelirden artışa neden olmuştur. Ekonomik araştırmalar, hane halkının geçici vergi indirimleriyle sağladığı gelirin % 20 ile % 70’ini hemen harcama eğiliminde olduğunu ortaya koymaktadır. Michigan Üniversitesi tarafından Ağustos ve Eylül 2001 dönemini kapsayan araştırma da ise, katılımcıların yalnızca % 19’u indirim sonrası artan gelirini harcamayacağını açıklamıştır (Gale vd., 2001:3). Fakat pratikte bunu gözlemlemek o kadar kolay değildir. Vergi indiriminin etkisiyle Ağustos 2001’de kişisel gelir % 1.9 artarken, kişisel harcamalar ise yalnızca % 0.2 artmıştır. Yani vergi indirimleriyle sağlanan gelirdeki artış aynı düzeyde harcamalara yansımamaktadır (Gale vd., 2001:3). Yinede, vergi indirimleri (2001’deki) sonrasında tüketici harcamalarında bir artış olmuştur (Executive Office ..., 2008:4).

2002 yılında Birleşik Devletler’de “İş Yaratma ve İşçileri Destekleme Yasası” kabul edilmiştir. Bu yasa firmalara 11 Eylül 2001 ve 11 Eylül 2004 arasındaki yeni sermaye malları harcamalarının % 30’unu karşılama olanağı vermiştir. 2003 yılında kabul edilen “İş, Büyüme Vergi İndirimi Uzlaşma Yasasına” uygun yatırımlar için birinci yılda amortisman oranı 5 Mayıs 2003’den sonra % 50 oranında arttırılmış ve bu durum 1 Ocak 2005 tarihine kadar olan yatırımlar için geçerlidir (Executive Office ..., 2008:4). 2001’deki vergi indiriminden daha aşağı olmayacak şekilde sürekli bir vergi indirimi durumunda bazı tüketicilerin geçici bir vergi indirimi durumundakinden daha fazla harcamaya istekli oldukları ve geçici vergi indiriminin tüketici harcamalarında ılımlı bir artış sağladığı ifade edilebilir (Executive Office ..., 2008:4). Ayrıca araştırmalar, 2001 ve 2003 yılları arasındaki mali teşviklerin, örneğin kişisel vergi indirimlerinin etkisinin yatırım teşviklerinden daha güçlü olduğunu ve özellikle de düşük gelirli çalışanlar için önemli olduğunu ortaya koymaktadır (Elmendorf ve Furman, 2008:14).

Geçmiş deneyimlere ilişkin bu değerlendirmeler ekonominin daralma dönemlerinde maliye politikasının istikrar aracı (bir süreliğine de olsa) olabileceğine dair unsurlar olarak alınabilir.

III. Küresel Mali Krizde Mali Canlandırma Paketleri İstikrarlandırıcı Bir Rol Yüklenebilir mi?

Çok kısa bir zaman öncesine kadar para politikası makro ekonomik istikrarı sağlamada tercih edilen araç, maliye politikası ise orta vadede ve izin verildiği ölçüde otomatik stabilizatör olarak çalışmaktaydı. İradî maliye politikasına ise oldukça yavaş, acemi ve politik olduğu gerekçesiyle hoşgörüle bakılmıyordu (Ray, 2009:1). Keynesyen iktisatçıların ekonomik istikrarın sağlanmasında harcama ve vergiye olan güvenlerine karşın, “geleneksel düşünce, maliye politikasının hem gereksiz olduğunu hem de istikrar aracı olarak maliye politikasına güvenilemeyeceğini” söylemektedir (Krugman,

2005:515). İlave olarak pek çok ekonomist merkez bankasının; faiz oranlarını ayarlama, teknik becerileri kullanma ve ödemeler dengesi için sahip olduğu politik özerklikten dolayı hızlı ve etkin müdahale yeteneğine sahip olduğunu ve ekonomiyi istikrara kavuşturmada para politikasının lider rolü oynadığını düşünmektedir (Elmendorf ve Furman, 2008; Ray, 2009).

İradi maliye politikasının istikrarlandırıcı rolü konusunda ise literatür aşağıdaki değerlendirmelere işaret etmektedir (Kraay ve Servén, 2008):

- Maliye politikasının “konjonktür dalgasını derinleştiren”^{vi} bir yapıda olduğuna dair güçlü deliller vardır. Eğer, mali genişleme doğru zamanda (kötü zamanda değil) ortaya çıkarsa üretimdeki düşüşü dengeleyebilir.
- Gelişmekte olan ülkelerde maliye politikasının “konjonktür dalgasını derinleştirme”, otomatik istikrarlandırıcıların zayıflığından ve iradi politikaların “konjonktür dalgasını derinleştiren” eğiliminden kaynaklanmaktadır. Gelişmiş ülkelerde konjonktür karşıtı iradi politikalar, toplam talepteki dalgalanmaları azaltıcı nitelikte iken, gelişmekte olan ülkelerde iradi politikalar genellikle “konjonktür dalgasını” derinleştiricidir. İlave olarak gelişmekte olan ülkelerde otomatik stabilizatörlerin toplam dalgalanmalar üzerindeki düzeltme etkisi oldukça zayıftır.
- Maliye politikasındaki “konjonktür dalgasını derinleştiren” eğilim, gelişmekte olan ülkelerin karşı karşıya olduğu iki temel sorunu yansıtır. Birincisi, ekonominin daralma döneminde mali genişleme için gerekli dış finansmana erişimdeki güçlük, ikincisi, ekonominin iyi zamanlarında bol olan kamu gelirlerinin aşırı harcanmasına neden olan politik ekonomik problemlerdir.
- Ekonominin durgunluk ya da genişleme döneminde olduğuna bakılmaksızın, genişletici maliye politikası kısa dönemde gelişmekte olan ülkelerde üretim ve toplam talebi arttırabilir.
- Mali genişleme üretimi arttırabilir. Fakat, iradi mali müdahaleler üretimdeki dalgalanmayı azaltmadan ziyade artırma eğilimindedir. Bunun anlamı maliye politikasının istikrar için oldukça başarısız bir araç olduğudur.
- Mali genişlemeyi tersine çevirmek oldukça güçtür. Hükümetler, durgunluk döneminde sürdürülemez bir harcama programı takip ederlerse bunu tersine çevirmek (iyileşme döneminde) oldukça güç olabilir ve uzun dönemde maliye politikasının sürdürülebilirliğini tehlikeye atarlar.

Ekonomik daralmaya karşı para politikası birinci hat savunma olarak düşünülmeyle birlikte, bazı koşullarda mali teşviklerin ekonomik daralmayı gidermede yardım edici hatta daha hayati bir rol oynayabileceği de ifade edilmektedir (Elmendorf ve Furman, 2008:5). Mali teşviklerin, para politikası teşviklerine nazaran potansiyel avantajı, özellikle ekonomik şartlar hızla bozulduğunda ekonomik aktiviteleri daha hızlı desteklemesidir (Elmendorf ve Furman, 2008:7-8). Ülkeler; reel harcamalar (mal ve hizmet alımı harcamaları),

transfer harcamaları ya da vergi indirimlerini kullanmak suretiyle ekonomide talebi teşvik edebilirler (Ray, 2009:9). “Küresel ekonomide son 20 yıldan daha uzun bir süredir yaşanan değişimler; iradi maliye politikasının uzun süreli daralmalarda para politikasını bütünleyici bir rol oynayabileceğini, daha öngörülebilir ve şiddetli daralma durumlarında ise iradi maliye politikası uygulaması için daha güçlü deliller olduğunu göstermiştir. Ayrıca maliye politikası daralmaya neden olan finansal şoklar ve kısa dönemli faiz oranlarının sifıra yaklaşması durumunda daha yararlıdır” (Ray, 2009:1). M.Feldstein ve L.Sammers gibi bazı önemli ekonomistler de, para politikası ve otomatik mali istikrarlandırıcıların bugünkü ekonomik koşullarda yetersiz olabileceğini ve daha ileri mali uyarıcılara (canlandırıcılara) ihtiyaç olduğunu belirtmişlerdir (Elmendorf ve Furman, 2008:4). Mali canlandırmanın amacı, kısa dönemde toplam talebi arttırarak(uyararak) ekonomik aktiviteleri desteklemektir (CBO, 2008:4). Mali canlandırma kamunun mal ve hizmet alımlarını artırması örneğinde olduğu gibi talebi doğrudan arttırabileceği gibi, hanehalkının tüketim harcamalarını ya da yatırım harcamalarını arttırmak suretiyle de dolaylı olarak toplam talebi arttırabilir (CBO, 2008:4).

Bugünkü krizde ülkeler, toplam talebi arttırarak ekonomik aktiviteleri desteklemek için genişletici maliye politikası uygulamalarını benimsemişlerdir (Ray, 2009:10). Krize karşı genişletici maliye politikaları uygulanması konusunda, IMF^{vii} ve G20 ülkelerinin de içinde olduğu oldukça geniş bir uluslararası işbirliği(mutabakat) söz konusudur. Mali güçlüğü karşı maliye politikasının (mali canlandırma paketlerinin) en önemli politika cevabı olarak ortaya konması beraberinde bir dizi soruyu da getirmektedir (Elmendorf ve Furman, 2008:5). Bu sorular, mali canlandırmanın (teşviklerin) ekonomiyi güçlendirme ve belirsizlikleri azaltabilmesi yani istikaralandırıcı rolünün tartışmalı olmasından kaynaklanmaktadır.

Mali canlandırma paketleri, toplam talebi arttırarak ekonomiyi güçlendirmeyi amaçlayan vergi indirimi ya da harcama artışlarını içerebilir. Maliye politikasının istikrarlandırıcı bir işlev yüklenebilmesi, birkaç kriterin karşılanmasına bağlıdır (Executive Office, 2008:1,2): Birincisi ve her şeyden önemlisi, maliye politikası uygulaması etkili olmalı ve politikanın önemsiz ekonomik etkilerinden kaçınılmalıdır. İkincisi, maliye politikası önlemleri doğru zamanda uygulamaya konulmalıdır. Maliye politikasının amacı, mümkün olduğunca hızlı şekilde ekonomide etki sağlayarak kısa dönemde büyümeyi arttırmaktır. Bu yüzden, mali canlandırmanın zamanlaması önemlidir. Eğer maliye politikası önlemleri ekonominin durgunluk ya da yavaşlama döneminde ilave harcamaya neden olmuyorsa ekonomiye çok az yardımcı olmuş olacaktır. Mali canlandırmaya ihtiyaç olduğu anda canlandırma paketi devreye girmelidir. Zayıf zamanlı politikalar, enflasyon üzerinde baskı oluşturabilir ve borçlarda gereksiz artışa yol açabilir. Mali canlandırma etkisini gösterdiğinde ise ekonomi çoktan farklı bir evreye geçmiş olabilir (CBO, 2008:5). Üçüncüsü, eylem direkt ve güvenilir olmalıdır. Maliye politikasının kısa dönemli etkisi, yatırım ve

harcama kararlarındaki gecikmelerden dolayı azalabilir. Çeşitli nedenlerden ötürü, iradi mali canlandırmanın zamanı doğru belirlenemeyebilir. Kötü zamanlamanın en önemli nedeni, ekonomideki daralma ya da yavaşlamanın tahminindeki başarısızlıktır yani *teşhis ve tahmine ilişkin gecikmedir*. Eğer harcamaları etkileyen politika değişikliği hemen yapılmazsa ya da politikaların yasalaşmasında ve uygulamasında da gecikmeler varsa ilave problemlerde çıkabilir (CBO, 2008:5). Dördüncüsü, kararlar tüm sektörler için bütün olarak yatırım ve harcamaları tayin etmeli ve yansız olmalıdır. Mali canlandırma, belli sektör ya da aktiviteleri esas alırsa ekonomik çarpıklıklara yol açabilir. Dolayısıyla, ekonominin bir bölümünden ziyade bütününe yönelik mali teşvikler uygulanmalıdır. Beşinci olarak da, mali aktiviteler piyasalara güven vermeli, tüketim, çalışma ve yatırım için pozitif uyarıcı olmalıdırlar.

Bugünkü ekonomik koşullarda (faiz oranlarının düştüğü ve sıfıra yaklaştığı bir ortamda) mali teşvikler oldukça önemlidir. Faiz oranlarını daha da düşürme olanağının olmadığı bir durumda ekonomiyi canlandırmak için merkez bankasının herhangi bir aracı söz konusu değildir ve para ve maliye politikalarının uyumu da önemlidir. Ben Bernanke (2002) “ekonomiye para enjekte etmenin standart dışı anlamı ekonomik etkileri ayarlamının zorlaşmasıdır, geniş tabanlı vergi indirimleri gibi politikalara ilişkin tecrübe eksikliğimiz bize bunu söylüyor”. “Para ve mali otoriteler arasında işbirliği kurulduğunda politikanın etkinliği önemli ölçüde artacaktır” (Elmendorf ve Furman, 2008:8). “*Para politikası ekonomik aktiviteleri desteklemede yetersiz ise mali teşvikler kritik role sahiptir. Merkez bankaları genellikle faiz oranlarını ve bankalar arası gecelik ödünç verme oranlarını düşürerek ekonomiyi desteklemeye çalışırlar. Fakat, düşen faiz oranları diğer faiz oranlarını aşağı çekmeyebilir. Aşağı çekse bile, ödünç verenler borç vermeye istekli olmayabilirler ya da tüketiciler ve yatırımcılar kredi kullanmaya istekli olmayabilirler. Bu durumlarda, tüketim ve yatırım harcamalarında arzu edilen artışı yapmak olası değildir ve ekonomi uyarılamayacaktır*” (Elmendorf ve Furman, 2008:8). Mali uyarıcılar, politika yapıcılarının yüksek faiz oranları ile (düşük faiz oranlarından ziyade) tam istihdam seviyesine ulaşmak istemesi durumunda uygundur (Elmendorf ve Furman, 2008:9). Bu açıklamalar, maliye politikasının konjonktür karşıtı olduğuna dair güçlü deliller olarak alınabilirler.

Bireyler için vergi indirimi ve girişimciler için yatırım teşviklerinin ekonomide istikrarlandırıcı bir rol yüklenebilmesi, vergi indirimlerinin tüketicilerin harcamalarına destek vermesine ve yeniden çalışmayı/istihdamı sağlamasına bağlıdır. Yatırım teşvikleri ise, firmaları sermaye harcamalarını arttırma noktasında teşvik edici olabilirler. Bazı mali aktiviteler de, kısa dönemde büyüme ve yeni iş oluşumuna katkı verebilir (Executive Office..., 2008:2). Vergi teşviklerinin etkinliği ve uygunluğunun ekonomik hayatın görünümüne (mali sınırlamalara) bağlı olduğunu da unutmamak gerekir. “*Mali canlandırma paketinin uzun dönemli gelir etkisi, politikaların etkinliğini azaltan ve faiz oranlarını arttıran mali meydan okumalardan dolayı sınırlıdır. Bu*

nedenle, vergi teşvik paketinin daha etkin olması için beş ilkenin karşılanması gereklidir. Bunlardan ilk ikisi, canlandırma paketinin etkinliğini korumaya, son üçü bütçe disiplini sağlamaya yöneliktir” (Gale vd., 2001:2):

- Vergi indirimleri, yalnızca mevcut yatırımlar için bir karlılık sağlamamalı aynı zamanda yeni yatırımları teşvik etmelidir. Yeni yatırımlar için vergi kredileri, harcamalar ve hızlandırılmış amortisman getirilmelidir.
- Vergi indirimlerinin talep üzerindeki etkisi maksimum olmalıdır. Vergi indirimleri düşük ve orta gelirli üzerine odaklanmalıdır. Çünkü onların harcama eğilimi (gelirlerinin önemli bir kısmını harcarlar) yüksek gelirliyle göre daha fazladır.
- Vergi indirimleri (teşvikleri) politikasının uzun dönemli maliyetleri sınırlandırılmalı ve politika yapıcılar için uzun dönemde de cezbedici olmamalı, kısa dönemde ekonomiye belli katkılar sağlamalıdır.
- Mali canlandırma da bütçe bütün olarak düşünülmelidir. Yani vergiler ve harcamalar birlikte değerlendirilmelidir.
- Mali canlandırma paketi, uzun dönemli maliyetleri minimize etmelidir. Kısa dönemli mali canlandırma uzun dönemli mali disiplin ile birleştiğinde ekonomi için daha canlandırıcı etkiler ortaya koyabilir.

“Maliye politikasının istikrarlandırıcı rolüne olan inanış ve mali ince ayar neoliberal iktisatla birlikte (iyice) gözden düşmüş, bugün ise pek çok politikacı ve ekonomist mali canlanma paketlerinin uygulanması çağrısını yapmaktadırlar. Normal zamanlarda akıldışı gelen büyük ve koordineli maliye politikası eylemleri bugün için oldukça mantıklı gelebilmektedir. Normal zamanlarda üretimdeki ve tüketimdeki genişlemenin net bugünkü değeri belki sıfırdır. Fakat, mali kriz döneminde bazı bireyler ve firmalar kredi faiz haddi ile karşı karşıya olduklarından kredi faiz haddi sınırlaması yaşamamak için gelecekte yüksek vergi ödemek durumunda olsalar dahi vergi indirimine razıdırlar. Çünkü, vergi indirimlerinin net bugünkü değeri gelecekteki vergi artışlarının olumsuz etkisinin net bugünkü değerinden daha büyüktür. Yine, küresel mali krizde yatırım yapmak isteyen firmalar sınırlanmış, kapasite kullanım oranları düşmüş ve varlıkların değeri buharlaşmıştır. Firmalar sınırlandıklarından emeğin bir kısmı istihdam edilememektedir. Eğer maliye politikası sınırlamaları kaldırır, ekonominin yapısını değiştirebilir” (Barrell vd., 2009b:43).

Mali krizde, genişletici maliye politikasının etkisinin pozitif olması öngörülür. Tüketicilerin, vergi indirimlerine farklı cevaplar vermesi ve onların tepkisinin kaçınılmaz olarak talepte artış meydana getirmesi beklendiğinden mali genişlemeden net kazanç elde edilmesi olasıdır. Vergi indirimleri firmaların bugün karşı karşıya olduğu kredi sınırlamasını azaltırsa, üretimin net bugünkü değerindeki değişim pozitif olacaktır (Barrell vd., 2009b:43).

Genişletici maliye politikasının (vergi indirimleri ya da kamu harcamaları artışının) üretim üzerindeki bire bir etkisi toplam talep artışının bir kısmının ithalata gitmesi beklendiğinden sınırlı olacaktır. Bir ülkede ithalatın

GSYH'ya oranı ne kadar büyükse ithalattaki sızıntı o kadar büyük ve mali paket daha az etkindir (Barrell vd., 2009b:45). Ülkenin dışa açıklığın seviyesi dış ticaret aracılığıyla çarpanın büyüklüğünü etkilerken (ithalat tepkisi), yurtiçi talep üzerinde maliye politikasının etkisi tüketicilerin karşı karşıya olduğu likidite kısıtına^{viii} bağlıdır. Likidite ya da kredi kısıtında olan tüketiciler, mali canlanma paketi devreye sokulduğunda, optimal borçlanma ve harcama planlarının uygulandığı zamanlara kıyasla gelirleri artarsa daha fazla harcarlar (Barrell vd., 2009b:46).

Likide kısıtı ne kadar büyükse, mali şok etkisi de o derece büyüktür (Barrell vd., 2009b:46). Tüketime önemli bir kısmı harcanabilir gelirdeki gerçek değişime bağlıdır. Gelir azalır, tüketim de azalır, bu azalış kriz öncesi ve sonrası döneme nazaran daha fazladır. Mali paketler tarafından meydana getirilen gelir artışı mali kriz boyunca olağan dönemlere kıyasla daha fazla harcamayla sonuçlanabilir. Bu yüzden maliye politikası durgunluğun önlenmesinde etkin rol oynayabilir (Barrell vd., 2009b:47).

“Koordineli bir maliye politikası paketi uygulanabilirse (IMF’de bunu önermektedir), maliye politikasının teşvik edici etkinliği daha da artabilir. GSYH’deki artış (uluslararası ticaret kanallarıyla her bir ülkenin ihracat ortaklarını teşvik ederek), taşma (yayılma) etkisi oluşturarak maliye politikasının etkisini daha da artırabilir. Koordineli maliye politikası eylemlerinin etkisi, tüm ekonomiler aynı anda bu politikayı izlediğinden izole durumlardan daha yüksektir” (Barrell vd., 2009b:47). Mali krizde daha koordineli mali genişlemeye ihtiyaç olduğu açıktır. Fakat maliye politikasına daha fazla alan nasıl oluşturulur, bunu değerlendirmek güçtür.

Ücretlerdeki minimum artış, hane halkının daha fazla borçlanmadan harcamasına izin verir ve temiz enerji teknolojilerine yatırım diğer tür makroekonomi politikalarından (vergi indirimleri gibi) daha büyük istihdam etkisine sahiptir (PERI, 2009:3). Kamu, piyasanın başarısız olduğu kendisinin de büyük dışsallık etkisinin olduğu sağlık hizmetleri, iklim değişikliği ve temel altyapı yatırımları gibi ekonomik alanlarda liderlik yapmalıdır. İstihdam, barınma sorunu, merkezi ve yerel hizmetler, yeşil yatırımlar ve altyapı yatırımlarına yönelik büyük kamu yatırımları ve finansal destek programları genişletici para politikası ile desteklenirse ekonomiyi dönüştürmede başarılı olabilir (PERI, 2009:4). Global ekonomik daralma sarmalını sonlandırmak ve iyileşmeyi yeniden sağlamak; içerde büyük ve iyi hedeflenmiş harcama programları, dışarıda ise koordineli global genişleme programlarıyla mümkündür. Temel hizmetlerin sunumunun devam etmesi ve insanların işlerini koruyabilmesi için merkezi yönetim ve yerel yönetimlerin finansmanı sağlanmalıdır (PERI, 2009:5).

Bu noktada, mali canlandırma paketinin etkin olması için zamanlamasının iyi ayarlanmış olması gerekir. Eğer mali canlandırma zamansız olursa, aşırı genişleme ve yüksek enflasyonla sonuçlanır (Elmendorf ve Furman, 2008:10). *“Mali canlandırma dizaynında diğer önemli bir faktör de etkin*

hedeflemedir. Hedefleme iki açıdan önemlidir. Birincisi tamamen makro ekonomiktir. Vergi indirimleri ve harcama artışları doğrudan etkisini göstermesi ve kısa dönemde GSYH'da artışlar meydana getirmesi oldukça olasıdır. İkincisi ise hane halkı için adalettir. Vergi indirimleri ve harcama artışları ekonomik daralmadan çok olumsuz etkilenen insanlara büyük fayda sağlayabilirler. Mali teşviklerin bu iki hedefi birbirini tamamlayıcıdır. Eğer teşvikler hane halkı harcamalarının artmasına yol açarsa, mali canlandırmanın makro ekonomik etkilerinin, daha da yüksek olması olasıdır. Bu uygulama ile düşük gelirli hane halkı ilave para alacak (vergi indirimleri ya da transfer ödemeleri aracılığıyla) ve harcama olanağı bulacaktır. Böylelikle ekonomik aktiviteler canlanıncaya kadar onların durumlarının daha da kötüleşmesi önlenilecektir” (Elmendorf ve Furman, 2008:14).

Mali teşviklerin (canlandırmanın) etkinliğinde dikkate alınması gereken bir diğer husus, vergi ve harcamalardaki değişimin geçici olması ve uzun dönemde bütçe açığını arttırmamasıdır (Elmendorf ve Furman, 2008:14). Mali teşvikler kısa dönemde ekonomik büyümeyi arttırırken, uzun dönemde yüksek enflasyon ve sıkı para politikasıyla sonuçlanırsa (Elmendorf ve Furman, 2009:14) ya da özel sektör açısından dışlama etkisini ortaya koyar ya da bütçede sürekli bir bozulmaya neden olursa (Ray, 2009:11) kısa dönem için yarar sağlamış olsa bile uzun dönemde zararlıdır. Bu durum iradi genişletici maliye politikası uygulamasını güçleştirmektedir. Buna karşın, ekonomik işlemlerin potansiyeli aşağı doğru ise mali teşvikler (geçici olarak) üretim ve geliri arttırabilir. Örneğin tüketici harcamalarını arttırmak insanların işlerini korumalarını ve işlerine geri dönmelerini sağlayabilir. Uzun dönemde ekonomi, tam istihdam ve tam kapasiteyle çalışacağından toplam talebin arttırabilir (Elmendorf ve Furman, 2008:18). Dolayısıyla, ekonomik aktivitelerdeki canlanma ile birlikte geçici vergi indirimlerinden bütçe açığını büyütmemek için yavaş yavaş vazgeçmek gerekir. Fakat, Taylor, 2008 yılında uygulanan geçici mali canlandırma paketinin derin kuşku taşıdığını ve bu programın çok büyük etkisinin olmayacağını ve hatta kısa dönemde de etkisinin olmayacağını ve “eğer ekonomiyi yeniden kazanmak istiyorsak takip edeceğimiz program geçici olmamalıdır” demiştir. Bu durumu da, ‘ekonominin gelecek beş yılıyla ilgili endişe duymalıyız gelecek beş ayıyla değil’ şeklinde ifade etmiştir. Bu yüzden sürekli bir vergi indiriminin daha etkin olacağını belirtmiştir (Taylor, 2008:5).

Mali canlandırma; ekonominin gelecek beş yılını ve yıllarını kurtarabilir, sürdürülebilir bir ekonomik yapı ortaya koyabilir, ekonomideki kırılganlıkları azaltabilir ve dolayısıyla üretim kayıplarının ve daralmanın önüne geçebilmek için gerekli olan istikrarlı ekonomik yapıyı yeniden tesis edebilir. Fakat bunun için uygulanacak mali canlandırma paketi (PERI, 2009:3); 1) ekonomik iyileşmeyi sağlamak için büyük mali genişleme programı, 2) ekonomi politikaları yeşil ekonomi dönüşümünü sağlarken, toplumsal güç dengesini; emek, toplum ve aileler için yeniden kurmalı, 3) yeniden inşa

politikaları, finansal kurumların yönetimi ve düzenlenmesini insanların gerekleri ve finansal istikrara katkı verecek şekilde olmalı, 4) uluslararası işbirliği ve koordinasyon için ilkeler dünya ekonomisinin dönüşümüne yardım etmeli, adil ve daha dengeli global büyüme sağlamalı” ilkeleri çerçevesinde ortaya konabilirse ekonomi tekrar istikrara kavuşturulabilir.

Bu ilkelerin karşılanmasına imkan verebilecek mali canlandırma alternatifleri ve olası etkileri ise Tablo 1’deki gibi özetlenebilir. Tablo 1’e göre, politikaların etkisinin büyük (çarpanın değeri 1’den büyük) ve kısa ve orta dönemde ortaya çıkması beklendiği görülmektedir. Politikaların yasalaşması, harcama tedbirleri için kısa dönemde mümkün iken vergi indirim politikası için orta vadede sonuçlanmaktadır. Bu durum harcama politikalarının daha kısa sürede üretimdeki daralmaya tepki vermesi ve istikrarlandırıcı işlevinin (üretim ve istihdam kaybını telafi etme) daha yüksek olduğu şeklinde değerlendirilebilir.

Tablo 1: *Alternatif Mali Canlandırma Uygulamalarının Etkisi**

	CBO		Moody’s		Yorum
	Maliyet-Etkinlik	Politikanın Yasalaşması	Maliyet-Etkinlik ¹	Politikanın Yasalaşması	
Vergi İndirimleri					
İadesi olmayan götürü vergi indirimleri	Büyük	Orta	1.02	Orta	İndirimlerin etkinliği konusunda bazı belirsizlikler olmakla birlikte, doğrudan insanlara odaklanan bir vergi indirim genelleştirilmiştir. Çünkü araştırmalar tüketicilerin indirim yoluyla sağladıkları geliri harcama eğiliminde olduklarını göstermektedir.
İade edilebilir götürü vergi indirimleri	Büyük	Orta	1.26	Orta	Tüketiciler vergi indirimiyle aldıkları bir dolardan daha fazla harcamaya isteklidirler. Fakat kısa süreli vergi tatili, bir ay, aynı vergi indirimi gibi etki gösterir. Dolayısıyla canlandırmanın etkisini düşürür. Geniş tabanlı vergi indirimi ise harcama eğilimi düşük olan yüksek gelirli de kapsadığından çok etkin değildir.
Ücret vergisi tatili	Büyük	Orta	1.29	Orta	
Geçici geniş tabanlı vergi indirimi	Büyük	Kısa	1.03	-	
Alternatif asgari vergi standardını arttırmak (vergi dışı bırakılan gelir miktarını yükseltmek)	Orta	Uzun	0.48	Uzun	Vergi mükellefleri vergi dışı tutulan gelir miktarının artırılmasını beklerler. Bu olmadığı takdirde harcamalarını azaltabilirler.

Tablo 1: Alternatif Mali Canlandırma Uygulamalarının Etkisi (Devamı)

Kurumlar vergisi oranında indirim	Küçük	Uzun	0.30	-	Kurumlar vergisi oranındaki bir indirim yeni yatırım kararları üzerinde sınırlı etkiye sahiptir ve iş yatırımı kararlarının zamanlamasını etkileyebilir. Çünkü sermaye harcaması kararları genellikle gelişme olduğunda alınır. Üstelik özellikle küçük firmalar açısından nakit akışlarındaki iyileşme yatırım kararları üzerinde etkilidir.
Harcama Artışları					
İşsizlik ödemelerini arttırma	Büyük	Kısa	1.64	Kısa	Durgunluk dönemlerinde bu ödemeleri düzenli olarak arttırma ve ilave ödemeler sağlamanın çabucak harcamayla sonuçlanması olasıdır.
Geçici gıda kuponlarını arttırma	Büyük	Kısa	1.73	Kısa	Ekonomik güçlük periyodunda bu tür yardımlar alıcılar tarafından hızlıca harcanma eğilimindedir.
Merkezi hükümet yardımları	Orta	Orta	1.36	Kısa/Orta	Kişilere doğrudan satın alma gücü aktarılır. Kriz döneminde düzenli olarak yapılırsa hemen harcanma eğilimindedir.
Altyapı harcamalarını arttırma	Kısa	Uzun	1.59	Uzun	Emek yoğun olduğunda tüketimi canlandırabilir ve uzun dönemde istihdam sağlar.

Kaynak: Elmandorf ve Furman, 2009:17; CBO, 2008:20-22; Zandi, 2008:3

(1) Vergilerdeki bir birimlik indirim ya da harcamalardaki bir birimlik artış GSYH'da bir yılda ne kadarlık bir değişiklik meydana getirir.

* Tablo 1, aşağıdaki üç kaynaktan yararlanılarak derlenmiştir. Alternatif mali canlandırma uygulamaları konusunda CBO ve Moody's Economy.com çalışmalarında daha fazla alternatif canlandırma uygulamasına yer verilmiş olmakla birlikte ortak olanlar alınmıştır.

Kesin olmamakla birlikte, işaret edilen değerlendirmeler (deliller) mali canlandırma paketlerinin ekonomik aktiviteler üzerinde önemli etkileri olduğunu ve ekonomide istikrarlandırıcı bir rol yüklenilebileceğini göstermektedir. Maliye politikasının konjonktür karşıtı rolü politikanın zamanlaması ve paketin dizaynı ile yakından ilgilidir. Önlem tercihi ve paketin zamanlaması da etkinin büyüklüğünü belirlemektedir. Sonuç olarak, Elmandorf ve Furman (2008); zamanlı, hedefli ve geçici, bir mali canlandırma paketinin etkin olacağını ifade etmekle birlikte, Taylor (2008) sürekli, yaygın (geniş kapsamlı) ve öngörülebilir bir mali canlandırma paketinin daha etkin olacağını

belirtmektedir. “İradi maliye politikası iyi tasarlanırlarsa, yasalaşma ve uygulamaya ilişkin problemler kısa sürede halledilirse mali canlandırma yeni başlayan daralma ve şiddetli ekonomik küçülmeyi önleyebilir” (CBO, 2008:6)^{ix}. Ülke deneyimleri ve ülkelerin mali pozisyonlarına bağlı olarak uzun süreli (*etkileri kısa ve uzun dönemde ortaya çıkan, ortalama üç yıllık*), geniş (*yalnızca belli sektörleri hedef almamalı*), hedefli (*ne amaçlanmak isteniyorsa doğrudan o hedefe yönelik olmalı*) ve zamanlı (*doğru zamanlı*) bir mali canlandırma paketinin istikrarlandırıcı rolünün daha güçlü olduğu belirtilebilir. İlave olarak mali canlandırma eğer para politikası ekonomiyi genişletme konusunda oldukça düşük ya da hiç etkiye sahip değilse hayatidir ve para politikasının istikrarlandırıcı rolünü tamamlayıcıdır. Mali canlandırma paketinin değerinin politika değişimlerinin karakterine bağlı olduğu da gözden kaçırılmamalıdır.

A. Küresel Mali Krize Ülkelerin Maliye Politikası Cevabının Değerlendirilmesi

Küresel ölçekte etki gösteren ve ekonomileri durgunluğa iten mali kriz, birçok ülkenin üretimdeki daralmanın önüne geçebilmek ve artan işsizliğe çare olması için mali canlandırma paketleri açıklamasıyla neticelenmiştir. Bu noktada IMF -özellikle enflasyonist baskı biçimindeki- mali risklerin az olduğu sanayileşmiş ülkelerde zamanlaması ve hedefi iyi ortaya konmak kaydıyla toplam talep yetersizliğini gidermek amacıyla bu tür maliye politikası önlemlerinin alınabileceğini, ancak kamu borç yükü ağır olan ve yaşlı nüfus problemi ile karşı karşıya bulunan sanayileşmiş ülkeler için bu politika tercihinin doğru olmadığını ifade etmiştir (Batirel, 2009:2-3).

Ülkelerin açıkladıkları mali canlandırma paketleri ana hatlarıyla üçe ayrılmaktadır (MB, 2009:5):

- (i) *Firmalara dönük mali yardımlar*: Vergi indirimleri ya da sübvansiyonlar yoluyla yapılan yardımlardan oluşmaktadır. Kurumlar vergisindeki indirim; Kanada, Kore ve Rusya’da doğrudan azaltma, Fransa ve Kore’de yatırım teşvikleri ve Almanya’da daha uygun bir tarife yapısının sağlanması şeklindedir (IMF, 2009:16). Özellikle ihracatçı sektörlerle ve KOBİ’lere yönelik olarak söz konusu tedbirler ABD, Hindistan, Kanada, Almanya, Fransa ve Türkiye gibi ülkelerde yürürlüğe sokulmuştur. Kore KOBİ’lere destek verirken, Almanya (inşaat) ve Rusya (tarım ve savunma) stratejik sektörlerle destek vermişlerdir. Arjantin, Brezilya, Meksika ve Romanya, istihdamı teşvik eden genişletici maliye politikası izlemişlerdir (Tepav, 2008). Bazı ülkelerin açıkladıkları canlandırma planları ise uzun dönemde politika değişikliğine işaret eden önlemler içermektedir. Bu çerçevede, Avustralya ve Çin eğitimin kalitesini arttırmaya yönelik yatırımlara giderken Almanya ve İngiltere çevreye duyarlı/saygılı (teknolojileri) sektörleri desteklemişlerdir (IMF, 2009:15; Eğilmez, 2009). Türkiye ise, illeri dört kategoride ayırarak teşvik paketi ile reel sektöre desteklemiştir.

(ii) *Tüketicilere dönük mali yardımlar:* Birçok ülke tüketicilere vergi indirimleri ya da sosyal güvenlik programları yoluyla yardım etmeyi planlamaktadır. Vergi indirimleri; Kanada, Fransa, Almanya, Endonezya, Japonya, İspanya, İngiltere ve ABD’de doğrudan kişisel gelir vergisi indirimi şeklinde, Brezilya, Hindistan ve Türkiye’de ise belli bazı ürünlerin (otomotiv, elektronik, gıda maddeleri, vb) satış vergilerinin indirilmesi şeklinde de yapılabilmektedir (IMF, 2009:16; Eğilmez, 2009). Ayrıca krizin yarattığı sosyal sorunları azaltabilmek amacıyla birçok ülke, sosyal güvenlik imkanlarını genişletmiş ve yoksul kesimlere daha fazla kaynak transfer etmeye başlamışlardır. Yani, savunmasız grupları korumaya yönelik planlar açıklamışlardır. Rusya, İngiltere ve ABD işsizlik sigortası önlemlerini artırırken, Kore, yoksullara nakit transferi yapmıştır. Avusturya, Almanya çocuklara yardım ederken, Avustralya ve Kanada emeklilere ve dar gelirlilere yapılan ödemeleri arttırmışlardır (IMF, 2009:15; Eğilmez, 2009). Brezilya, Kanada, Fransa, Almanya, Endonezya, Japonya, İspanya, İngiltere, ve ABD gelir vergisinde ve dolaylı vergilerde indirim yapmışlardır. Kanada kurumlar vergisinde indirim gitmiş, Fransa yatırım teşviklerini yükseltmiş, Almanya ve ABD amortisman tablosunda kurumlar lehine düzenlemeler yapmışlardır. Rusya hem kurumlar vergisinde hem de amortisman tablosunda kurumlar lehine düzenlemeler yapmıştır. Kore, kurumlar vergisi indirimi ile birlikte yatırım teşviklerini de arttırmıştır (Eğilmez, 2009).

(iii) *Altyapı yatırımlarına yapılan harcamalar:* Ülkeler, kriz sürecinde düşen iç talebi canlandırmak için mevcut altyapı yatırımlarını artırmakta ya da ilerde yapmayı planladıkları yatırımları öne çekmektedirler. G20 ülkelerinden 15 tanesinin açıkladıkları canlandırma paketleri altyapı harcamalarında özellikle de ulaştırma ağlarında artışı içermektedir. Özellikle Çin ve Fransa, mali genişleme planlarında bütçenin önemli bir kısmını altyapı yatırımlarına ayırmıştır. Kanada, Fransa, Almanya ve Kore gibi ülkeler ya doğrudan merkezi hükümet eliyle ya da yerel yönetimlere aktardıkları paralarla başta ulaştırma olmak üzere alt yapı yatırımlarını arttırmışlardır (IMF, 2009:15; Eğilmez, 2009).

Mali canlandırma paketleri talep daralması ve üretim kaybına çare olarak görülmüş ve yasalaştırılmıştır. Birleşik Devletlerin 2008 yılında açıkladığı birinci “mali canlandırma” paketinin büyük bir kısmı bireyler ve ailelere geçici olarak para vermeyi kapsamaktaydı. Paketin diğer bir yönü ise, vergi indirimleri ve harcamaların arttırılması oluşturmaktadır (Taylor, 2008:2). Geçici bir süreliğine yardım yapmanın (para vermenin) arkasındaki mantık; tüketimi, toplam talebi ve dolayısıyla ekonomik büyümeyi teşvik edeceği düşüncesidir. Mali canlandırma paketi, harcanabilir kişisel gelir ve kişisel tüketim harcamalarını arttırmıştır. Bu sürpriz değildir, çünkü, Milton Friedman’ın geçici gelir teorisi ve Franco Modigliani’nin yaşam boyu gelir teorisine göre gelirdeki geçici artışlar, tüketimde artışla sonuçlanacaktır (Taylor,

2008:4). Eğer gelirdeki artış sürekli olursa, sürekli vergi indirimleri durumunda tüketimdeki artışın beklenenden daha yüksek olması olasıdır^x.

Kısa dönemli uyarıcıların en iyi etkiyi gösterdiğini belirlemek daima zordur. Pek çok ekonomist iradi maliye politikasının, en iyi politika aracı olmadığını bazı argümanlar dahilinde ortaya koymuşlardır. “*Tüketicilere bir süreliğine para vermenin (gelirdeki bir artışın) Birleşik Devletler gibi dinamik bir ekonomide yalnızca tüketimde ilave geçici artışa yol açabilir. Diğer bir ifadeyle, bir ya da üç aylık vergi indirimi gibi kısa süreli uyarıcılar, ekonomiyi zıplatmayacaktır. Fakat ev ve yüksek enerji fiyatlarını aşağı çekerek mali krizin etkisini azaltabilir. Üstelik, geçici indirimlerin gelir ve istihdam artışı sağlama beklentisi de düşüktür. Buna karşın maliye politikası, otomatik stabilizatörlere odaklanmalı ve uzun dönemde daha sürekli mali değişimler ekonominin uzun dönemli büyümesinin pozitif etkileyecektir*” (Taylor, 2008:4).

Birleşik Devletlerde, Şubat 2009’da onaylanan ikinci mali paketin büyüklüğü 825 milyar dolar, bu rakamın 525 milyar dolarlık kısmının ilk iki yıl kullanılması öngörülmektedir. Paket 275 milyar dolarlık vergi indirimi (185 milyar doları hane halkına, 90 milyar doları da firmalara sağlanan vergi indirimi) öngörmektedir (Barrell, 2009a:40). Mali canlandırma paketinde geç kalındığı, birkaç ay öncesinde ilan edilseydi daha etkin olacağı ve bu yüzden harcamalarla ilgili çarpanın normal zamanlardakinden daha düşük olduğu görüşleri de vardır (PERI, 2009:6). Harcama paketinin prensiplerinden biri, onun otomatik ya da yarı otomatik (ihtiyaca göre artırılan ya da azaltılacak şekilde yapılandırılması) olarak devreye girmesidir. Bu yüzden, artan otomatik stabilizatörelere (işsizlik sigortası, refah harcamaları, sosyal güvenlik ve merkezi ve yerel idare yardımları) ekonomik krizi aşma paketinin önemli unsurları olabilir (PERI, 2009:6).

“*Kanada’nın uygulamaya koyduğu canlandırma paketi 40 milyar Kanada doları büyüklüğündedir (GSYH’nin yaklaşık % 2’i). Bu rakamın yarısından biraz fazlasının 2009 yılında kullanılması planlanmaktadır. Geri kalan ise 2010 yılında kullanılacaktır. Japonya mali canlanma paketini 27 Ocak 2009’da kabul etmiştir. Paketin büyüklüğü yaklaşık 10 trilyon yendir (GSYH’nin % 2’inden biraz fazla) ve iki yıl içinde kullanılması planlanmıştır. Paket yetersiz kaldığında ise, ilave kamu harcamaları ve transfer ödemeleriyle desteklenecektir. Avrupa Birliği ise 200 milyar euro’luk bir paket açıklamıştır. İngiltere, Aralık 2008’de Ocak 2010’da tekrar arttırmak üzere doğrudan vergilerde indirim gitmiştir. İlave olarak, ek harcama (GSYH’nin % 1’i büyüklüğünde) tedbirleri devreye koymuştur. Belçika (GSYH’nin % 0.4), Hollanda (GSYH’nin % 1’i ikinci canlandırma paketi de kabul edilmiştir), Avusturya (GSYH’nin % 1.1’i) ve Polonya (GSYH’nin % 0.5’i) mali canlanma paketleri açıklamışlardır*” (Barrell vd., 2009a:40).

Mali canlandırma paketlerinin ilk yıl büyümeyi arttırması, daha sonra ise düşürmesi olasıdır. Küresel mali kriz, ticarete neden olduğu daralmaya dolayısıyla Avrupa ekonomilerinin karşı karşıya olduğu problemleri arttırmıştır.

Problemleri aşmak için açıklanan Euro bölgesindeki mali canlanma paketlerinin (ve para politikası önlemlerinin) etkisinin 2009 yılında daha düşük olması (çünkü maliye ve para politikası cevapları oldukça az) beklenmekte, buna karşın 2010 yılında büyümenin daha güçlü olması öngörülmektedir.

Kriz yalnızca gelişmiş ekonomilerde değil, tüm dünyada üretimde daralmaya, insanların işini kaybetmesine neden olmuştur. Krizin yalnızca 2009 yılında 100 milyon insanı yoksul bırakacağı tahmin edilmektedir. 2 Nisan 2009 tarihinde Londra’da toplanan G20 ülkesi liderleri, krizin yıkıcılığına karşı alınması gereken tedbirleri tartışmışlardır. Toplantı sonuç bildirgesinde G20 ülke liderlerinin “bugünkü krizin en yoksul ülkelerde aşırı şekilde etkisini gösterdiğinin ve krizin uzun dönemde ortaya çıkabilecek global sosyal etkilerini minimize etmek için kurumsal sorumluluğumuzun farkındayız” ifadeleri önemlidir. Toplantıda, dünya ekonomisini güçlendirmek için 1.1 trilyon dolarlık, mali canlandırma paketi kabul edilmiştir (Oxfam, 2009). Ayrıca G20 liderler zirvesinde, üye ülkeler 2010 yılı sonuna kadar 5 trilyon ABD doları büyüklüğünde genişletici maliye politikaları uygulama taahhüdünde bulunmuşlardır (MB, 2009:5).

Mali canlandırma paketleri, özel yatırımlar açısından ‘crowding in’ etkisi yapabilir. Yeşil ekonomik dönüşüm programı için 100 milyar dolarlık girişim şeklindeki mali genişlemenin kısa dönemde (iki yıl için) 2 milyon yeni iş yaratacağı, orta vadede ise kamu yatırımlarının özel yatırımları teşvik ederek 800 bin ilave iş imkanı oluşturması beklenmektedir. Bu genişleme diğer kredi genişlemeleriyle (2008 yılı mali canlandırma paketi) birleştiğinde, 300 milyar dolarlık yatırımın 6 milyon yeni iş sağlaması beklenmektedir (Pollin vd., 2008; PERI, 2009:8). Tablo 2’de ülkelerin uyguladıkları ve önümüzdeki dönemde uygulamayı planladıkları mali destek paketlerinin maliyeti GSYH’ye oran cinsinden verilmektedir.

Tablo 2: Seçilmiş Ülkelerin Açıkladıkları Mali Canlandırma Paketleri (GSYH’ye oranı,%)

Ülkeler	2008	2009	2010
Çin	0,4	3,1	2,7
G.Kore	1,1	3,9	1,2
Rusya	0	4,1	1,3
ABD ¹	1,1	2	1,8
G. Afrika ²	1,7	1,8	-
Kanada	0	1,9	1,7
Almanya	0	1,6	2
Meksika	0	1,5	-
Japonya ³	0,3	2,4	1,8
Fransa	0	0,7	0,8
Hindistan ⁴	0,6	0,6	0,6

Tablo 2: Seçilmiş Ülkelerin Açıkladıkları Mali Canlandırma Paketleri (GSYH'ye oranı,%)(Devamı)

Brezilya	0	0,6	0,8
Türkiye ⁵	0	0,8	0,3
B.Krallık	0,2	1,4	-0,1
G20	0,5	2,0	1,5

Kaynak: IMF, 2009; MB, 2009

- (1) Finansal kesime yapılan destekleri içermektedir.
- (2) Mali yıl bazında olup, 2009/2010 bütçesine dayalı olarak yapılan tahminlerdir.
- (3) Finansal kesime yapılan destekleri içermeyip, kamu finansal kuruluşlarına verilen sübvansiyonları ve sermaye desteklerini içermektedir.
- (4) Mali yıl bazındadır.
- (5) Eylül 2008-Mart 2009 arasında açıklanan önlemleri içermektedir. Mayıs 2009'da açıklanan mali teşvik paketi ilave edildiğinde oran daha da büyüyecektir.

Tablo 2'ye göre, 2008 yılında çok az ülke mali destek paketi açıklamıştır. Bu ülkelerden ABD krizin merkezidir. Çin ve Hindistan ise küresel daralmanın ekonomilerine yansımalarını minimize etmek için 2008 yılında da mali destek paketi açıklamışlardır. Küresel mali krizin etkisinin yoğun hissedildiği 2009 yılında destek paketlerinin GSYH'ya oranı arttırılırken, krizin etkisinin giderek kaybolacağı ve ekonominin tekrardan istikrarlı büyüme sürecine doğru gideceği tahmin edilen 2010 yılında, paketlerin hacminde daralmaya gidilmesi söz konusudur. Ayrıca 2010 yılında mali canlandırma paketlerinin kamu maliyesi içinde sürdürülebilirlik sorunu ortaya çıkarması olasılığı da paketlerin hacminin küçültülmesinde bir faktör olduğu ifade edilebilir.

B. Mali Canlandırma Paketinin (Maliye Politikasının) Sürdürülebilirlik Sorunu

Mali canlandırma paketleri, sürdürülebilirlik tartışmalarını da beraberinde getirmektedir. Mali canlandırma paketleri, orta ve uzun vadede mali sürdürülebilirliği ciddi şekilde bozmamalıdır. Ülkelerin sahip olduğu olumlu mali ve dış pozisyon, konjonktür karşıtı maliye politikasını uygulamak için şanstır. Öte yandan, maliye politikası uygulaması için kötü başlangıç şartları olan ülkelerin esaslı ayarlamalar (maliyetler) yüklenmesi gerekmektedir (Sharma, 2008:18). “Mali canlandırma paketinin sürdürülebilirliği ile ilgili ilk sorun dışlama konusudur. Dışlama; basitçe, kamu harcama artışlarının faiz oranları ya da döviz kurları üzerinde yukarı doğru baskı yapması ve özel sektör aktivitelerini baskılaması olarak tanımlanabilir. Kaynakların özel sektörden kamu sektöründe doğru değişimi, eğer ekonomide emek ve sermayenin tam istihdamı söz konusuysa problemdir. Fakat bugünkü ekonomik koşullar ve yüksek işsizlik oranı nedeniyle enflasyonist baskı ya da özel sektör aktivitelerinin dışlanması riski önemli ölçüde azalmıştır” (Ray, 2009:13).

“Maliye canlandırma paketlerinin sürdürülebilirliğiyle ilgili bir diğer konu, nesiller arası eşitliktir. Bu noktada mali teşvikler adalet (eşitlik)

tartışmaları etrafında düğümlenmektedir. Algılama, gelirin daha yüksek refah seviyesine sahip olanlardan daha düşük refah seviyesine olanlara doğru dağıtılması biçimindedir. Başarılı bir iradi maliye politikası, gelecekteki ekonomik büyüme, milli gelirin çoğaltılması noktasında daha şeffaf bir yapı ortaya koymakta ve bunu kamu müdahalesinin yokluğunda başarabilir. Bu noktada kamu harcamalarının niteliği önemlidir. Verimli yatırım harcamaları ekonomik getiriye toplum ve devlet arasında bölüştürebilir ve gelecek nesiller açısından pozitif sonuçlar ortaya koyabilir” (Ray, 2009:14).

2009 yılında küresel büyümedeki belirgin yavaşlama ve deflasyon riskini hafifletmek için uygulanan maliye politikaları tüm dünyada bütçe açıklarının hızla artmasına neden olmuştur (Yılmaz, 2009). Oysaki, maliye politikasının amaçlarından biri mali açığı düşürmek ve sürdürülebilir bir seviyeye getirmek ve vergi tabanını genişletmektir. Ekonomistler, zayıf tasarlanmış mali canlandırma paketlerinin kısa dönemde çok az ekonomik faydaları olduğunu, uzun dönemde ise zararlarının olduğu düşüncesindedirler. Örneğin, sürekli vergi indirimlerine sürekli harcama indirimlerinin eşlik etmemesi nedeniyle uzun dönemde bütçe açığının artması olasıdır (Elmendorf ve Furman, 2008:7).

Mali canlandırmanın süresinin uzatılması gerekebilir, fakat kalıcı hale getirilmemelidir. Yani, mali canlandırma açıkları sürekli olarak arttırmamalıdır. Bütçe açığında sürekli bir artışa neden olan bir canlandırma paketi, uzun dönemde daha yüksek kamu borçlanması beklentisi oluşturup uzun dönemde cari faiz oranlarını arttırabilir ve dolayısıyla ekonomik büyümeyi düşürebilir. Bu durumda kısa dönemli canlandırıcı etki, olabildiğince önemsiz kalacaktır (Elmendorf ve Furman, 2008:7). Başlangıç durumuna göre iyileşme sağlayan program ve harcamalar tersine çevrilebilir olmalıdır (Sharma, 2009:19). İdeal olan ve ihtiyaç duyulan şey kriz öncesi döneme geri dönüşü sağlayacak geçici bir değişikliktir. Mali canlandırmanın bütçe açıklarına neden olmaması, ekonomik büyümeyi frenlememesi için zamanlaması ve önlem tercihi büyük önem taşımaktadır. Kriz süresince açıkların artması muhtemeldir, sonrasında ise düşmesi gerekir. Bu sayede uzun dönem borç seviyesi kriz öncesi seviyesine göre değişmeden kalır. Bu yüzden canlandırma önlemleri kendi kendine tersine dönmelidir ya da en azından geçici olmalıdır (IMF, 2009:40). Ayrıca, süresi önceden belirli canlandırma paketlerinde (İngiltere’de olduğu gibi) sürdürülebilirlik sorunu yaşanmayabilir (Sharma, 2009:19).

Mali canlandırmanın, yalnızca vergi indirimleri ya da transferlerle (ya da yeni yatırım teşvikleri kanalıyla) hane halkı harcamalarını desteklemediği aynı zamanda önemli dolaylı etkilere de sahip olduğu da bir gerçektir. Örneğin, yüksek hane halkı harcamaları firmaları daha fazla işçi çalıştırmaya teşvik eder bu durum ‘çarpan etkisi’ aracılığıyla hane halkı gelir ve harcamalarını daha da destekler. Bu durumda ilave gelir oluşumu bütçe açıklarını sınırlayıcıdır (Elmendorf ve Furman, 2008:14).

Mali canlandırmanın sürdürülebilirlik sorununa neden olmaması için; mali gelişim ve ekonominin uzun dönemli büyüme potansiyelini arttıran kamu çalışma programlarını hızlandırmaya yönelik harcama prosedürlerinin iyileştirilmesini de içeren *mali yönetimin izlenmesi* (Sharma, 2009:19) gereklidir.

IV. Türkiye'nin Maliye Politikası Ekseninde Küresel Mali Krize Cevabı

Türkiye, 2001 yılında yaşadığı finansal kriz sonrasında mali sektöre yönelik önemli bir takım kararlar almış ve yasalarla bunları güçlendirmiştir. Kriz sonrası takip edilen ekonomi programları (IMF ile birlikte hazırlanmış) sıkı maliye politikası (*mali disiplin*) tedbirlerine temellenen orta vadeli istikrar programlarıdır. Türkiye'nin 2001 krizi sonrasında önemli başarılar sağlanmasında uluslararası konjonktürün katkısı olmakla birlikte, başarının yakalanmasında mali disiplin önemli rol oynamıştır. Para politikasının etkisi ise ikincildir (Gürkaynak, 2008).

Küresel kriz, tüm dünya ile ticari ve finansal bağları bulunan Türkiye ekonomisini de olumsuz yönde etkilemiştir. Krizin uluslararası boyutu olmakla birlikte, bu kriz aynı zamanda 2006'nın sonundan itibaren Türkiye'nin içinde olduğu *iktisat politikası boşluğundan* da ileri gelmektedir (Gürkaynak, 2008). Küresel mali kriz, Türkiye dışı bir kaynaktan doğmuş ve Türkiye'ye dış kanallarla taşınmış olmakla birlikte içinde bulunduğumuz dönem itibarıyla "Türkiye'nin krizi" haline gelmiştir (Tepav, 2009).

Türkiye ekonomisinin mali kesimi, 2001 krizi sonrasında alınan tedbirler ve izlenen ekonomi politikaları neticesinde küresel mali krize daha dirençli ve dayanıklı kalmıştır. Fakat ekonominin reel kesimi için ise aynı şeyleri söylemek mümkün değildir. Sonuç olarak, gerek dış talep gerekse iç talepteki gerilemeye bağlı olarak Türkiye ekonomisinde üretim, ihracat ve işsizlik göstergeleri olumsuz yönde etkilenmiştir. Artan risk algılaması, belirsizlikler ve kredi imkanlarındaki daralmaya bağlı olarak mali kriz kendini iktisadi faaliyetlerde azalma şeklinde göstermiştir.

Küresel krizin etkilerini hafifletmek için alınan tedbirler tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de başlangıçta para politikası [likidite desteği kredileri (Cansuyu I-II), likidite maliyetini düşüren faiz indirimi vb.] ağırlıklıdır. Alınan önlemlerin yetersizliği karşısında *mali canlandırma paketi ihtiyacı açık* olunca maliye politikası önlemleri devreye sokulmuştur. Hükümetin krize karşı aldığı önlemlerin tamamına yakını maliye politikası araçları olan gelirler ve harcamalar politikası dayanaklıdır. Hükümeti bu önlemleri almaya iten temel olgu, hiç şüphesiz kapasite kullanım oranındaki önemli düşüş ve işsizlik oranındaki artıştır (Çolak, 2009). Krize cevap olması için, merkez bankasının faiz indirimi ve likidite desteği politikalarına ek olarak hükümet bazı sektörleri kapsayan KDV ve ÖTV indirimleri ve son olarak da Türkiye'yi dört bölgeye ayıran, bölgeler ve sektörler bazında uygulanacak olan teşvik paketi (istihdam paketi olarak ifade edilebilir) açıklanmıştır.

Ekonominin içinde bulunduğu şiddetli küçülmeyi azaltacak ve dolayısıyla iç talebi arttıracak bir mali uyarıcı vermek, yani maliye politikası araçları ile ekonomide istikrarı sağlamak önemlidir. Fakat bunu yaparken; yeteri kadar bozulmuş olan bütçe dengesinin kontrolden çıkmayacağını herkese kanıtlamak gerekir. Bu çerçevede, maliye politikasının sonu başından belli olan bir şekilde gevşetilmesi mali canlandırma paketinin sürdürülebilirliğine ilişkin tartışmaları sınırlandırabilir. Belirsizliği azaltmak ve güven arttırmak için iyi anlatılmış şeffaf bir mali canlandırma programı yatırım ve tüketim isteğini arttırabilir. Yine, hedef gözeterek harcama yapacak bir program, yani programlı bir maliye politikası istikrarı sağlamanın potansiyel aracı olabilir. İlave olarak sosyal adalet, yapısal reform ve sektörel destek imkanı sağlandığı takdirde maliye politikasını gevşetmek fırsat olabilir (Gürkaynak, 2008). Bu hususları gözetilen bir mali canlandırma paketinin ekonomide istikrarlandırıcı rol yüklenebileceği ifade edilebilir.

A. Vergi İndirimleri ve Mali Canlandırma

Türkiye’de mali kriz etkisini; özel tüketim ve yatırım harcamalarının azalması, toplam talebin daralması ve buna bağlı olarak da üretim ve istihdam kaybı şeklinde göstermiştir. GSYH’nin harcamalar yönünden en büyük bileşeni olan hanehalkı tüketim harcamaları, 2008 yılının son çeyreğinde küresel krizin yarattığı belirsizlikle beraber bir önceki yılın aynı dönemine göre % 4,6 gerilemiş ve buna bağlı olarak 2008 yılında hanehalkı tüketim harcamalarının büyümesi % 0,3 olarak gerçekleşmiştir. Hanehalkı tüketiminin 2008 yılında büyümeye katkısı ise bir önceki yıla göre 3 puan azalarak 0,2 puana gerilemiştir (MB, 2009:21). Özel tüketim harcamaları azalışı şeklinde kendini gösteren talep ve buna bağlı olarak üretimdeki daralmayı önlemenin araçlarından biri de vergi indirimini esas alan bir canlandırma paketinin uygulanmasıdır. Küresel krizin başlangıcından bu yana, krizin olumsuz etkilerinin bertaraf edilmesi amacıyla kamu otoritesince münferit veya toplu paket şeklinde ilan edilen vergi indirimleri uygulamaya konulmuştur.

Ekonomik kalkınmanın hızlandırılması, istihdamın artırılması, bölgelerarası gelişmişlik düzeyi farkının en aza indirilmesi ve sektörel olarak kümelenme olgusunun öne çıkartılarak yatırımların teşvik edilmesi amacıyla 5838 sayılı “Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkındaki Kanun” ile teşvik belgesine bağlanan yatırımlardan elde edilen kazançlar için indirimli kurumlar vergisi oranı uygulaması getirilmiştir.

Tablo 3: İndirimli Kurumlar Vergisi Oranı

Bölgeler	Yatırıma Katkı Oranı (%)	Uygulanacak Kurumlar Vergisi Oranı (%)
1	20	10
2	30	8
3	40	4
4	60	2

Kaynak: DPT, “Yatırım Teşvik, İstihdam ve Kredi Garanti Desteği Paketi”, DPT, Mayıs 2009.

Teşvik belgeli yatırımlarla ilgili olarak Bakanlar Kurulu; istatistiki bölge birimleri sınıflandırması ile kişi başına düşen milli gelir ve sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyini dikkate alarak illeri gruplandırmaya ve gruplar itibarıyla teşvik edilecek sektörleri ve bunlara ilişkin yatırım, istihdam büyüklüklerini belirlemeye yetkili kılınmıştır. Buna göre her bir il grubu için yatırıma katkı oranının % 25'i, yatırım tutarı 50 Milyon TL'yi aşan büyük ölçekli yatırımlarda ise % 45'i geçmemek üzere belirlemek ve kurumlar vergisi oranında % 90'a kadar indirim uygulamak için Bakanlar Kurulu yetkilendirilmiştir (HM, 2009). Paketin, kısa ve uzun dönemli etkilerinin olması muhtemeldir. Paket, kısa dönemde çalışanların işini korumalarına yardım edeceğinden, toplam talepte azalmayı bir ölçüde de olsa önleyicidir. Uzun dönemde ise yeni istihdam oluşturması söz konusudur. 2009/1 nolu "Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Kararın Uygulanmasına İlişkin Tebliğ" ile yatırım teşvik uygulamalarına ilişkin yeni sistemin ikincil yasal düzenlemesi tamamlanmıştır (Vergi Konseyi, 2009).

5838 sayılı Kanun; tekstil, konfeksiyon ve hazır giyim, deri ve deri mamulleri sektörlerinde faaliyette bulunanlarla sınırlı olmak koşulu ile, üretim tesislerini 31.12.2010 tarihine kadar Bakanlar Kurulu'nca belirlenen illere nakleden ve asgari 50 kişilik istihdam sağlayan mükellefler için, kurumlar vergisi oranının % 75'i geçmemek üzere indirimli olarak uygulanması düzenlenmiştir. İndirimli oran, Bakanlar Kurulunca belirlenen illerdeki işletmelerden sağlanan kazançlar için, nakil tarihini izleyen hesap döneminden itibaren beş yıl süreyle uygulanacaktır.

Mali genişlemenin ilk etkisi mal ve hizmetlere olan talebi arttırmasıdır. 2009/14802 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı^{xi} ile 17.03.2009 tarihinden 15.06.2009 tarihine kadar uygulanmak üzere açıklanan üç aylık KDV, ÖTV ve istihdam vergilerinde indirim içeren *geçici vergi indirim paketi* ile kişilerin harcanabilir gelirini arttırma yoluna gidilmiştir (Vergi Konseyi, 2009). Vergi indirimleri, hedef sektörler açısından ilk etkisini göstermiş ve özellikle dayanıklı tüketim ve otomotiv sektöründe canlanmaya neden olmuştur. Toplam talep yoluyla oluşturulan bu etki maliye politikasını ekonomik istikrarı sağlamanın bir aracı haline getirebilir.

29 Mart 2009 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren 2009/14812 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı^{xii} ile 30 Haziran 2009'a kadar geçerli olmak üzere KDV oranı bazı malların satışında yüzde 18'den yüzde 8'e indirilmiştir^{xiii}. 14 Nisan 2009 sayılı Resmi Gazete'de yürürlüğe giren "Bazı Mallara Uygulanacak Katma Değer Vergisi Oranlarının Tespitine İlişkin Kararda Değişiklik Yapılması Hakkında Karar"^{xiv} ile 29 Mart 2009 tarihinde yürürlüğe giren KDV indiriminin kapsamı genişletilmiştir (Vergi Konseyi, 2009).

16.06.2009 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanan ve 30 Eylül 2009'a kadar uygulanan 2009/15081 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı^{xv} ile, daha önce indirimli olarak uygulanan ÖTV oranlarının bazı taşıtlar için aynen, bazı taşıtlar

için indirim oranı azaltılarak ve bazı araçlar için ise indirim oranının tamamen kaldırılarak yeniden düzenlenmiştir. Bu kararlar, beyaz eşya ve elektrikli ev aletleri için daha önce % 0'a indirilen ÖTV oranını % 2 olarak, işlemci, yazıcı, bellek, kesintisiz güç kaynakları gibi bazı elektronik aletler ile mobilyaların KDV oranı % 8 olarak yeniden belirlenmiştir (Vergi Konseyi, 2009).

Vergi indirimlerinin etkisi; indirimlerin harcanabilir geliri ne ölçüde etkilediği ve indirimlerin ekonominin bütününe yönelik olup olmadığına bağlıdır. İndirimler, ilgili sektörler açısından piyasada bir canlılık sağlamış olmakla birlikte tüm sektörler için olmaması (belli sektörlerle sınırlı kalması) sebebiyle tüketici harcamalarını uyarıcı etkisinin sınırlı kalması olasıdır. İlave olarak, genişletici maliye politikasının uzun dönemde sürdürülebilirliğine ilişkin bütçe kısıtı vergi indiriminin daha uzun süreli olarak uygulanmasını imkansız kıldığından indirimin genişletici etkisinin sınırlandırılmasına neden olmuştur. Kısa dönemde ifade edilen sektörlerde canlılık meydana getiren indirim, uzun dönemde fiyat artışları ve borçlanma şeklinde kendini göstermesi olasıdır. Bu yüzden uygulanan vergi indirimlerinin istikrarlandırıcı rolü enflasyon ve borçlanmanın mali canlandırma paketi uygulandığı dönem öncesine göre değişmemesine ve özel tüketim ve yatırım harcamalarını uyarmasına bağlıdır.

B. Kamu Harcamaları ve Mali Canlandırma Paketi

Ekonomik kalkınma için yatırım harcamaları ve özellikle özel sektör yatırım harcamaları önemlidir. Kriz geleceğe ilişkin belirsizlikleri arttırdığından, özel sektör yatırım harcamalarının azalmasına neden olmaktadır. Toplam yatırım harcamaları içerisinde yüksek payı olan özel sektör yatırım harcamaları, 2008 yılı son çeyreğinde yıllık % 7,3 azalırken, kamu sektörü yatırım harcamaları yıllık % 13,1 artmıştır. Kamu yatırımlarındaki artışa rağmen özel sektör yatırımlarındaki azalış nedeniyle toplam yatırım harcamalarının büyümeye katkısı, 2007 yıl sonuna göre 2,6 puan azalarak 1,2 puan olmuştur (MB, 2009:21).

Krizin etkilerini azaltmak amacıyla bazı harcama kalemlerinde ilave artışlar yapılmıştır. Özellikle kamu yatırımlarının özel sektör yatırımları için crowding-in etkisi oluşturduğu dikkate alınarak, kamu yatırımlarının önceliklendirilmesi ve özellikle kamu yatırımlarına ayrılan kaynakların yüksek öncelikli ekonomik ve sosyal altyapı yatırımlarına yönlendirilmesi benimsenmiştir. Bu amaçla, ekonomide fiziki ve sosyal altyapı yatırımlarının yenilenmesini ve genişletilmesini sağlamak amacıyla kamu yatırım projelerine ağırlık verilmesi, ekonominin krizden çıkışını kolaylaştırmak ve sürdürülebilir bir büyüme yapısını yeniden tesis etmek için özel sektör yatırımlarını, ihracatı ve istihdamı artırmaya yönelik politikaların uygulanması kararlaştırılmıştır (DPT, 2009).

Mali krizin Türkiye'ye yansımaları nedeniyle işini kaybedenlerin durumlarının kötüleşmesini önlemek ve talebi canlı tutmak amacıyla 2008 ve

2009 yıllarında kısa çalışma ödeneği için yapılan başvurularla sınırlı olmak üzere, 5838 sayılı Kanun ile 4447 sayılı İşsizlik Sigortası Kanunu'na geçici bir madde eklenerek kısa çalışma ödeneğinin süresi ve miktarı artırılmıştır. Kısa çalışma ödeneğinden yararlanma süresi 3 aydan 6 aya çıkarılmış, ödeme miktarı da %50 arttırılmıştır. Ayrıca, yapılan ödemelerin işsizlik ödeneği süresinden mahsup edilmesi uygulamasına son verilmiştir. Yine sağlık hizmeti sunucularına yapılan ödemelerin hızlandırılması kararı alınmış ve geçici süreli yeni iş alanları oluşturulmuştur.

15.07.2009 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanan 2009/15197 sayılı "Kredi Garanti Kurumlarına Sağlanacak Hazine Desteğine İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Bakanlar Kurulu Kararı" ve 16.07.2009 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanan 2009/15199 sayılı "Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Bakanlar Kurulu Kararı" ile, "Aktif İşgücü Programlarının Güçlendirilmesini" içeren yeni bir önlem paketi yürürlüğe konulmuştur (Vergi Konseyi, 2009)^{xvi}.

Kriz tedbirleri kamu maliyesi üzerinde ek maliyetler oluşturacak olmakla birlikte, söz konusu maliyetlere katlanmanın temelinde ekonomik canlanmayı gerçekleştirilmenin yattığı, bu nedenle önlemlerin yerinde olduğu düşünülmektedir (KEP, 2008). Krize karşı alınan önlemlerin bütçeye maliyetleri ise Tablo 4'deki gibidir.

Tablo 4: Krize Karşı Alınan Mali Önlemler ve 2009-2010 Yılları İçin Tahmini Mali Yük

Önlemler	Maliyet (Milyon TL)	
	2009	2010
Kamu Gelirini Azaltan Önlemler	8.043	6.409
Bireysel Vergiler	80	90
İşletmeler Üzerindeki Vergiler	4.909	4.941
Mal ve Hizmetler Üzerindeki Tüketim Vergileri	1.905	110
İstihdam ve Sosyal Güvenlik Ödemelerine Katkılar	274	260
Diğer Gelir Tedbirleri	875	1.008
Kamu Harcamalarını Artıran Önlemler	11.085	8.871
Kamu Tüketim ve Yatırımları	5.630	5.990
Hanehalkına Transfer	172	113
İşletmelere Transfer	2.594	448
Diğer Kamuya Transferler	2.189	2.320
Diğer Harcamalar	500	
Toplam	19.128	15.280
GSYH İçindeki Pay (%)	1,98	1,33

Kaynak: KEP, 2008:37

Vergi indirimleri ve harcama artışlarının bütçeye ilave bir yük getireceği ve bütçe açığını arttıracığı muhakkaktır. Tablo 4 incelendiğinde, vergi gelirlerini azaltan tedbirlerin büyüklüğünün harcamaları artıran önlemlere

kıyasla daha düşük olduğu görülmektedir. Gerek vergi gelirlerini azaltan gerekse harcamaları artıran önlemlerin krizin etkisini daha şiddetli hissedildiği 2009 yılında daha yüksek olduğu, krizin şiddetinin giderek kaybolması öngörülen 2010 yılında ise paketlerin hacminin daraldığı görülmektedir. Önlem paketi bütün olarak değerlendirildiğinde, ağırlıklı olarak istihdam kayıplarını önlemeye dönük olduğu değerlendirilmesi yapılabilir. Önlemler, üretimdeki kaybı ve istihdam kaybını sınırlandırdığı ölçüde istikrarlandırıcı olabilir.

V. Sonuç

Dünya, büyük iktisat buhranından beri bugünkü gibi beraberinde insanlığın gelişimi ve global istikrarsızlığı tehdit eden bir ekonomik kriz yaşamamıştır (PERI, 2009). Küresel kriz, serbest piyasanın dengeli ve istikrarlı bir ekonomi yaratacağı ve her türlü devlet müdahalesinin kaynak israfına yol açacağı savını (neoliberal iktisat) ve “serbest” piyasaların kuralsızlaştırılarak, “derecelendirme kuruluşları” ya da “bağımsız idari otoriteler” aracılığıyla denetlenebileceği savını boşa çıkarmıştır (Yeldan, 2008). Mali piyasalarda başlayıp reel ekonomiye doğru yayılan aşağı doğru baskı, ekonomik stabilizatörler ve kurumlarda çözülmeye neden olmuştur.

Mali kriz; küresel mali düzenleme ve denetim sistemindeki sorunları ortadan kaldırılması, ekonomik kırılganlıkların azaltılması ve üretim kayıplarının önlenmesi ve bireyleri ekonomik risklere karşı korumak için politika yapımcılarının uzun dönemli politikaları düşünmesi için iyi bir fırsattır. Bu çerçevede, yeniden sürdürülebilir ekonomi oluşturmak, üretken yatırımları ve yenilikleri finanse etmek için maliye politikasının gerekli olduğu ifade edilebilir.

Küresel mali kriz, normal zamanlarda istikrar aracı olarak değerlendirilmeyen iradi maliye politikasının önemini arttırmış ve şiddetli ekonomik daralma (kriz) dönemlerinde politikanın istikrarlandırıcı rolüne güvenilmesi gerektiğini ve mali canlandırma paketleri ile ekonomide istikrarın sağlanabileceğini göstermiştir. Mali canlandırma paketlerinden istenen verimin alınabilmesi için orta vadede mali disiplinden taviz vermeyen bir mekanizma kurulması, kısa vadede ortaya çıkan mali gevşemenin, orta vadeli somut bir mali çerçeveye ile desteklenmesi gerekir.

Mali krize karşı birincil hat savunma olarak düşünülen para politikası tek başına yeterli değildir. Bunun yerine, özellikle şiddetli daralma dönemlerinde para politikası ile desteklenen bir mali canlandırma paketi ile müdahale edilmesi durumunda maliye politikası ekonomide istikrarlandırıcı bir rol yüklenabilir. Yine, küresel krize karşı koordineli (küresel nitelikte canlandırma) bir maliye politikası uygulaması daha etkin sonuçlar doğurabilir ve koordinasyon bütün olarak dünya ekonomisinde istikrarın daha kısa sürede sağlanmasına imkan verebilir.

Türkiye gibi kırılgan ekonomilerde maliye politikasının istikrarlandırıcı rolü, canlandırma paketi nedeniyle ortaya çıkabilecek olan bütçe açığının geçici

veya sürekli olmasına göre değerlendirilir. Mali canlandırma paketi, üretimdeki daralmanın önüne geçebildiği ve istihdamı arttırabildiği ölçüde ekonomide istikrarlandırıcı bir rol yüklenmiştir. Türkiye'nin bugünkü mali pozisyonun, daha uzun süreli indirim durumunda telafi edilemez olması gerçeği, vergi indiriminden kademeli olarak vazgeçilmesini gerektirmiştir. Bu yüzden, vergi indirimleri ve harcama artışlarına temellenen canlandırma paketinin etkinliği, kısa dönemli ve özel tüketim ve yatırım harcamalarını uyardığı nispette olacaktır.

Türkiye'nin kamu kesimi mevcut borç yapısının genişletici maliye politikası uygulamak için sınırlı bir manevra alanı sunduğu, ülkemizde kamu kesimi borcunun ortalama vadesinin halen kısa ve finansal derinliğin görece düşük olduğu (MB, 2009:29) gerçeği de, mali canlandırma paketinin ne derece istikrarlandırıcı olabileceğine açıklık getirmektedir. Türkiye'nin bütçe dengesi ve makroekonomik yapısı ile ilgili yapısal sorunlar çözülmedikçe canlandırma paketlerinin istikrarlandırıcı bir işlev yüklenebilmesi, üretim ve istihdam kaybını telafi edebilmesi ancak ve ancak geçici bir süreliğine mümkündür.

Sonuç olarak, daralmanın (çöküşün) ekonomik ve sosyal maliyetlerini düşürme kapasitesine sahip maliye politikası, koordineli olarak uygulandığında ekonomiyi rayına oturtmakta önemli rol oynayabilirler. İradi maliye politikası, gecikme ve sürdürülebilirlik sorunlarını açacak şekilde tasarlanırsa daha güçlü bir istikrarlandırıcı olabilir. Orta vadede iyi tasarlanmış bir maliye politikası ülkelerin uzun dönemli ihtiyaçlarının karşılamasına da katkı sağlayabilir.

Kaynaklar

- Akat, A. S. (2007), "Maliye Politikası ve Konjonktür", *Vatan Gazetesi*, 19.06.2007.
- Auerbach, A. J. ve Gale, W. G. (2009), "The Economic Crisis and the Fiscal Crisis: 2009 and Beyond", February 19, 29p. http://www.taxpolicycenter.org/UploadedPDF/411843_economic_crisis.pdf
- Barrell, R. Fic, T. ve Holland, D. (2009a), "Evaluating Policy Reactions to the Financial Crisis", *National Institute Economic Review No.207*, 39-42.
- Barrell, R. Fic, T. ve Liadze, I. (2009b), "Fiscal Policy Effectiveness in the Banking Crisis", *National Institute Economic Review No.207* January, 43-50.
- Batirel, Ö. F. (2008), "Global Ekonomik Kriz ve Türk Kamu Maliyesi", *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Yıl 7, Sayı 13*, 1-9.
- Çolak, Ö. F. (2009), "Krizi Çözmede Maliye Politikaları Nasıl Kullanılmalı?", *İşveren Dergisi*, Mart, (<http://www.tisk.org.tr/isveren>).
- CBO (2008), "Options for Responding to Short-Term Economic Weakness", *CBO Paper*, January, 1-27.
- DPT (2009), "Yatırım Teşvik, İstihdam ve Kredi Garanti Desteği Paketi", DPT, Mayıs.

- DPT (2009), Orta Vadeli Mali Program (2010-2012), Ankara.
- Eğilmez, M. (2008), “Maliye Politikasının Tam Zamanıdır”, *Radikal Gazetesi*, 13.11.2008.
- Eğilmez, M. (2009), Krizde Öteki Ülkeler Ne Yapıyor?, *Radikal Gazetesi*, 12.03.2009.
- Elmendorf, D.W. ve Furman, J. (2008), “ If, When, How: A Primer on Fiscal Stimulus”, *The Broking Institution*, January 1-30.
- Executive Office of The President Council of Economic Advisers (2008), “The Case for Fiscal Policy to Forestall Economic Slowdown”, January 18, 2008. [http://keithhennessy.com/wp-content/uploads/files/The %20Case%20for%20Fiscal%20Policy.pdf](http://keithhennessy.com/wp-content/uploads/files/The%20Case%20for%20Fiscal%20Policy.pdf)
- Gale, W. Orszag, P. ve Sperling, G. (2001), “Stimulating the Economy Through Tax Policy: Principles and Applications”, *The Brokings Institution*, October 5, 1-7.
- Gürkaynak, R.S. (2008), “Türkiye Ekonomisi ve Küresel Krizde Makroekonomik Politikalar”, *TEK, Ekonomik Bunalım ve Türkiye Ekonomisine Etkileri, Tartışma Metinleri*, Aralık (<http://www.tek.org.tr>).
- HM (2009), “Küresel Mali Krize Karşı Politika Tedbirleri”, 22 Mayıs 2009; http://www.hazine.gov.tr/doc/Guncel/Politika_Tedbirleri.pdf
- IMF, “The State of Public Finances: Outlook and Medium-Term Policies After the 2008 Crisis”, Prepared by the Fiscal Affairs Department, March 6, 2009, 51p.
- Kraay, A. ve Servén, L. (2008), “Fiscal Policy Responses to the Current Financial Crisis: Issues for Developing Countries”, December 10, <http://econ.worldbank.org> (Erişim: 18.04.2009)
- Krugman, P. (2005), “Is Fiscal Policy Poised for a Comeback?”, *Oxford Review of Economic Policy*, Vol.21, No.4, 515-523.
- KEP (2008), 2008 Yılı Katılım Öncesi Ekonomik Programı, Nisan Ankara.
- Lee, Y. Rhee, C. ve Sung, T. (2006), “Fiscal Policy in Korea: Before and After the Financial Crisis”, *Int Tax Public Finan (2006) 13:509–531*.
- MB (2009), “Kriz Maliyetlerinin Bütçeye Maliyeti”, Finansal İstikrar Raporu, Mayıs, www.tcmb.gov.tr
- PERI Report (2009), “A Progresive Program for Economic Recovery & Financial Reconstruction”, January 1, 25p. (<http://www.peri.umass.edu>)
- Pollin, R. Garrett-Peltier, H. Heintz, J. ve Scharber, H. (2008), “Green Recovery A Program to Create Good Jobs and Start Bulding a Law-Carbon Economy”, *PERI Report*, September, 1-35.
- Ray, N. (2009), “The Role of Fiscal Policy in the Current Enviroment”, Keynote Address to the Finance Professionals Forum, Sydney, 31 March, 20p. http://www.treasury.gov.au/documents/1510/PDF/Nigel_Ray-Finance_Profes_sionals_Forum.pdf

- Oxfam (2009), “What happened at the G20? Intial Analysis of the London Summit”, *Oxfam Briefing Note, April*, 1-10.
- Sharma, S. (2009), “Implementation of Fiscal Policy to Address the Current Financial Crisis Experiences from the Selected Asian Countries”, UN Economic and Social Commission for Asia and the Pasific Regional High-Level Workshop on “Strengthening the Response to the Global Financial Crisis in Asia-Pacific: The Role of Monetary, Fiscal and External Debt Policies”, 27-30 July, 33p.
- Spilimbergo, A. Symansky, S. Blanchard, O. ve Cottarelli, C. (2008), “Fiscal Policy for the Crisis”, *IMF Prepared by the Fiscal Affairs and Research Departments, December 29*, 1-37.
- Taylor, J. B. (2008), “The State of Economy and Priciples for Fiscal Stimulus”, November, 19, 1-6. <http://budget.senate.gov/republican/hearingarchive/testimonies/2008/2008-11-19Taylor.pdf>
- Taylor, J. B. (2009), “The Financial Crisis and the Policy Responses: An Empirical Analysis of What Went Wrong”, *Working Paper 14631, January*, 32p. <http://www.nber.org/papers/w14631>
- TEPAV (2008), “2007-08 Küresel Finans Krizinde Ülkelerin Politika Deneyimleri”, *Tepav Küresel Kriz Çalışma Grubu Değerlendirme Notu*, (www.tepav.org.tr).
- TEPAV (2009), “Türkiye Ekonomisi için Kriz Önlemleri”, *Tepav Küresel Kriz Çalışma Grubu Raporu, Mart*, (www.tepav.org.tr).
- Vergi Konseyi (2009), Küresel Kriz ve Türkiye, www.vergikonseyi.org, (yayınlar/kitaplar)
- Yeldan, E. (2008), “Kapitalizmin Yeniden Finansallaşması ve 2007 Krizi”, *TEK, Ekonomik Bunalım ve Türkiye Ekonomisine Etkileri, Tartışma Metinleri*, Aralık, (<http://www.tek.org.tr>).
- Yılmaz, D.(2009), “Bakanlar Kurulu/TBMM Plan Bütçe Komisyonu Sunumu”, 21 Nisan. www.tcmb.gov.tr (tartışma metinleri)
- Zandi, M.M. (2008), “Accessing the Macro Economic Impact of Fiscal Stimulus 2008”, *Mood's/Economy com, January*, 1-6.

Son Notlar

ⁱ Birleşik Devletler'in 1930'larda yaşadığı Büyük Depresyon, 1982 Latin Amerika merkezi dünya borç krizi, 1990 ve 1997 Japonya, 1997 Güneydoğu Asya, 1990'lı yıllarda Nordik ülkeleri, 1995 Meksika, 1998 Rusya, 2000 Arjantin, 1994 ve 2001 Türkiye, 2001-03 Birleşik Devletler, 2007 Amerika kaynaklı subprime (batık krediler) krizi bunlardan bazılarıdır.

ⁱⁱ Faiz oranları sıfıra yaklaşmış ve ekonomi durgunluğa girmiştir.

ⁱⁱⁱ Faiz oranlarıyla ekonomik canlılık yaratma olanağının olmadığı durumlarda maliye politikası üretim açığının kapatmanın bir yoludur.

^{iv} Orijinal metinde paketin hacmi 24 milyar yen olarak geçmektedir, fakat ilgili çalışmada Japonya'ya ilişkin değerlendirmelere bakıldığında paketin hacminin milyar değil, trilyon olduğu görülmektedir.

^v Burada bahsi geçen ülkeler Norveç, Finlandiya ve İsveç'tir.

^{vi} Akat, 2007

^{vii} Krizden çıkmak için önerilen genişletici maliye politikası ile stand-by by anlaşmaları bir birine ters düşmektedir. Stand-by anlaşmaları, sıkı maliye politikasına temellenen anlaşmalardır. Fakat krizden çıkmak ve kara delikleri kapatmak için hükümetlerin açıkladığı politikalar genişletici maliye politikalarıdır.

^{viii} Likidite kısıtı, harcanabilir gelirdeki değişme ile tüketimdeki değişim arasındaki ilişkiyi belirler.

^{ix} Birleşik Devletlerin yaşadığı son iki durgunluk (1990 ve 2001) tanımaya ilişkin gecikmenin, etkili canlandırma uygulamaya engel olmadığını anımsatmaktadır (CBO, 2008).

^x Tüketicilerin daha fazla harcamak için borç bulmalarının pratikte güç oluğu ve bu yüzden sürekli gelir teorisinin mükemmel bir yaklaşım olmadığı unutulmamalıdır.

^{xi} Katma Değer Vergisi ve Özel Tüketim Vergisi oranları indirilen malları tanımlar.

^{xii} Bazı Mallara Uygulanacak Katma Değer Vergisi Oranlarının Tespiti ile Mal ve Hizmetlere Uygulanacak Katma Değer Vergisi Oranlarının Tespitine İlişkin Karar

^{xiii} Bina ve bağımsız bölüm şeklindeki iş yerleri, ev ve ofis mobilyaları, bilişim ve büro makineleri, bazı sanayi ve iş makineleri bu mallardandır. Ayrıca, konut, iş yeri ve diğer gayrimenkullerin satışında alıcı ve satıcının her birinden binde 15 olarak alınan tapu harcı, 3 ay süreyle binde 5'e indirilmiştir.

^{xiv} Karar ile; forkliftler ve diğer yük arabaları, kesintisiz ve stabilize güç kaynakları, bazı telekomünikasyon cihazları, otomatik bilgi işlem makineleri, bazı elektronik entegre devreleri, bazı elektrik iletkenleri, diş hekimi ve berber koltukları ve diğer maddelerden yapılmış mobilyalar KDV indirimi kapsamına alınmıştır.

^{xv} Bazı Mallara Uygulanacak Katma Değer Vergisi İle Özel Tüketim Vergisi Oranlarının Belirlenmesine Dair Karar

^{xvi} Kimi yatırımlar için indirimli kurumlar vergisi oranı, katma değer vergisi istisnası, sigorta primi işveren payı desteği, gümrük vergisi muafiyeti, faiz desteği ve yatırım yeri tahsisinde teşvikler ve finans kuruluşlarının reel sektöre açacakları kredilerde belli bir orana kadar devlet garantisi getirilmektedir.